

2/2 46

DAG

Tron på trons nödvändighet

Fil. dr Fritz Thoréns artikel i Dagens Nyheter den 30 juni är av intresse därför att en intelligent författare här på ett medryckande sätt ger uttryck åt en rad aktuella och populära föreställningar. De tankar han framför är icke nya, snarare mycket gamla, men de har spelat en jämförelsevis stor roll i de senaste årtiondenas debatt. Bland de många inspiratörerna är väl Spengler den främste. På vers har hela motivet utvecklats av Bertil Malmberg.

Att klart referera dessa tankar är icke lätt. De är icke invecklade, men de framförs med ett visst dunkelt djupsinne, under ständig glidning från en synpunkt till en annan, den bevisning som åberopas är ofta sådan att man tvekar om dess anspråk att tas på allvar, och själva de avgörande utsagorna är oklara och omgivna med reservationer. Huvudtanken synes emellertid vara att människorna icke kan leva eller i varje fall icke leva drägligt, utan en religiös tro. Då den nu officiellt härskande tron ej kan accepteras måste en ny komma till stånd, vare sig den "upptäckes" eller "upppfinnes". Nya "symboler", nya "myter" är den enda räddningen från undergången. Några av de för debatt mera tillgängliga momenten i resonemanget, sådant dr Thorén för det, skall här upptas.

Upplysningen har gjort människan olycklig. Bevisningen härför är lätt. Under medeltidens mörker föddes den lycklige Franciscus, under upplysningstiden pessimisterna Leopardi och Schopenhauer, under det fria 1800-talet "nihilisten" Georges Sorel. Det är svårt att tro att dr Thorén i dessa jämförelser verkligen vill se ett stöd för sin åsikt; det är vanligt att åberopa åtminstone tre namn då man vill karaktärisera ett årtionde, ett århundrade, ett folk eller en ras. Jag skall inte börja bolla med namn och mot två pessimister sätta upp fyra optimister eller mot en nihilist två sociala utopister. Det verkar pedantiskt t. o. m. att påpeka att Leopardi och Schopenhauer inte levde och

knappast kan sägas ha varit födda under upplysningstiden (1798 respektive 1788) och att Sorel icke i någon rimlig mening kan betecknas som nihilist; han var snarare naiv moralist. Vid närmare eftertanke tror väl ingen på möjligheten att genom uppräknings av denna art bevisa att människorna blivit lyckligare eller olyckligare eller mer eller mindre pessimistiska.

Tyngdpunkten i tankegången är hänvisningen till de båda världskrigen. De hade, skriver dr Thorén, liksom alla krig kunnat undvikas; de stora katastroferna "viljas fram". Endast några få har dock medvetet velat krigen. Men de har kunnat realisera sina avsikter — så måste meningen vara — genom att massorna mer eller mindre omedvetet önskat krig. Den "frigjorda livsångesten", "livsneurosen" har drivit fram kriget. "För att fylla ut sitt vakuum och åtminstone få någon stark och ärlig affekt, erfara en negativitetens lust, öppnade hon (människan) sig för primitiv våldstro. I bestialitet sökte hon frälsning fram mot starkare liv." Ibland tycks dr Thorén rent av mena att fruktan för döden drivit mänskligheten till krigets självmord. Han synes vara i viss mån påverkad av spekulativa tankegångar hos en rad s. k. djuppsykologer (t. ex. Wilhelm Reich och Ingjald Nissen, för att nämna några som varit verksamma i Norden).

Den kända tendensen att inför stora händelser gripa till i stor stil mystiska förklaringar är här påtaglig. Då ett mindre krig uppstår resonerar man lugnt och realistiskt om de reella och förmenta motsättningarna som varit orsaken, men inför ett stort krig flyttas debatten upp i en annan våning och får ett drag av fantastik. Men bortsett härifrån: varför skulle vår tids krig bero på neuros, livsångest osv., då andra, proportionsvis lika förhärjande krig ägt rum under alla tider? Och varför skulle i vår tid krigen i större utsträckning än förr bero på de stora massornas mer eller mindre medvet-

na önskan? Kunde icke Hitler, likaväl som Napoleonerna och Ludvig XIV, börja krig oberoende av om hans folk önskade det? Och måste icke de överfallna eller hotade folken göra motstånd, hur innerligt de än önskade fred?

På denna punkt framträder jämväl hos dr Thorén, liksom hos många andra — särskilt de religiösa förkunnare vilka genom hänvisning till kriget vill visa trons nödvändighet — ett lika egendomligt som påtagligt fel i resonemanget. Den moderna mänskligheten identifieras med Hitler och hans anhang. De som nyss besegrats, och besegrats under samarbete mellan en överväldigande majoritet av folken, säges vara de typiska, de representativa människorna. På annat sätt kan inte förklaras att mänskligheten påstås ha nått djupet av sin förnedring och ha hemfallit åt ren bestialitet. Det går naturligtvis lika bra att säga motsatsen, att peka på ståndaktigheten och heroismen, att tala om Churchill och motståndsmännen i Stället för om Hitler och SS. Det ena är lika lösligt och lika litet beviskraftigt som det andra.

Med den nu kritiserade tankegången sammanhänger en annan, som också skymtar i dr Thoréns framställning. Kriget betecknas helt allmänt som en galenskap, som en fruktansvärd följd av brister hos människan över huvud eller hos människan sådan hon nu är beskaffad. Detta är självklart riktigt enligt det stora flertalet människors värderingar, därest meningen helt enkelt är att ta avstånd från krig. Men satsen kan tolkas på ett helt annat sätt, som ett konstaterande av att alla (eller ingen) är skyldiga till kriget och att under inga förhållanden förnuftiga och hyggliga människor bör delta i krig. Den blir då ett påstående av samma beskaffenhet som kommunisternas tes 1939—1941 om krigets rent imperialistiska karaktär, dvs. en metod att undvika ställningstagande, att försvara en ovillkorlig neutralitet. På detta sätt utnyttjade flera svenska politiker tankegången under krigets kritiska skede: de kunde undgå att ta position genom ett generellt fördömande av vad som skedde.

Vad dr Thorén kallar dogmen om den Absoluta Döden, alltså försvinnandet av tron på ett evigt liv, synes enligt hans mening vara den väsentliga orsaken till livsångest och massneuros och därmed till den moderna människans elände. Egendomligt är att han härvid å ena sidan med en mera optimistisk och livsfrämjande åsikt tycks identifiera kristendomens tro på en lekamlig

3/2

uppståndelse, å den andra sidan förklarar denna tro vara omöjlig att leva på; om den sistnämnda uppfattningen är den egentliga skulle ju de kristna trosföreställningarnas nedgång icke vara orsaken till nutidens svårigheter. Viktigare är att hela föreställningen om en tro på odödlighet såsom nödvändig för människans trivsel är godtycklig. En rad folk har levat och lever med en religiös tro som icke innefattar någon odödlighetslära. Hos en del människor är dödstranen ständigt central, hos andra är den oväsentlig eller obefintlig — alldeles oberoende av den religiösa inställningen. Huruvida den skräck som en troende känner inför risken att komma till helvetet är mindre obehaglig än ateistens ångest inför utplåningen är en öppen fråga.

Hela den av dr Thorén anförda argumentationen för att människorna skulle bli olyckliga eller onda eller bådadera utan en religiös åskådning ter sig därför godtycklig. "Man kan", skriver dr Thorén, "leva ganska väl som en tvivlare bland troende, parasiterande på dem, men ingen kan existera som förnekare bland idel förnekare." Det vet man ingenting om. Lika rimligt är påståendet att tvivlet och förnekelsen hos många människor i vår tid känns som en pina, därför att de innebär ett lösslitande från i barndomen inplantade tankar, medan en förnekare, som är uppfostrad i förnekelse och omgiven av förnekare, alls icke lider av sin situation.

Vad dr Thorén menar med nödvändigheten av nya symboler är oklart. Närmast är hans uttalanden i detta sammanhang väl blott att i detta annat uttryck för tron på trons nödvändighet, en upprepning av den gamla tanken om myternas ofränkbarhet och livsfrämjande karaktär. Men då han talar om att symbolerna skall upptäckas, icke uppfinnas, måste meningen vara att människorna inom sig har krafter som bär dem över den förmenta krisen och som blott behöver formuleras eller göras medvetna. Om så är förhållandet bortfaller ju även från dr Thoréns synpunkt all anledning till oro: de antydda "krafterna" bör, får man anta, kunna göra sig gällande även om de inte "upptäckts" och upphöjts till symboler.

Herbert Timosten

PRESSGRANNAR

Monarkens ställning under parlamentarismen upptas i anslutning till Dagens Nyheters ledande artiklar i ämnet till saklig debatt av Svenska Morgonbladet (fp). Tidningen återger Dagens Nyheters uttalanden om det parlamentariskt oriktiga i att regeringen utnyttjar monarkens auktoritet för sina syften och fortsätter:

Man skulle utan vidare kunna acceptera detta resonemang, om det avsåge att gälla ett ordinarie läge, om det alltså passade in på något läge före eller efter världskriget. Men det gör det ju inte. Det gäller en situation, då hela världen stod i brand och det gällde för vårt lilla land att komma helskinnat undan. Det har naturligtvis ett värde att diskutera de parlamentariska formerna även under dylika extraordinära tider. Så har ju samlingsregeringens tryckfrihetspolitik under krigsåren varit utsatt för berättigad kritik av en stor del av den svenska pressen. Men man bör ju, om man vill vara rättvis, klart ange det starkt begränsade avsnitt, som krigsåren utgöra, och ta hänsyn till de utomordentliga svårigheter, som de för landet närmast ansvariga hade att kämpa med. Det är ju mycket under dessa år, som från redsynpunkt kan betraktas som parlamentariskt oformligt, men som från krigsårets synpunkt kan anses vara icke bara försvarbart, utan det enda riktiga. Samlingsregeringens tillkomst var en sådan åtgärd, mycket annat att förtiga. Den syftade till en anspänning av hela nationens krafter och utgjorde utåt ett bevis på svenska folkets enighet. Lika sund och riktig som denna åtgärd var under krigsåret, lika parlamentariskt otymplig och olycklig skulle den vara under fredliga förhållanden.

11 1946

På samma sätt förhåller det sig med konungens insatser under krigsåren. De voro speciella åtgärder i ett hotande läge för att nå vissa bestämda praktiska mål. Parlamentariska finsmakare kunna möjligen hålla före, att det hade varit bättre att omsorgsfullt värda formerna, även med risk att de praktiska resultaten skulle äventyras eller bli sämre. Svenska folket i stort har nog svårt att visa ett dylikt parlamentariskt renlighetsnit.

Tidningen förbiser åtskilligt i sina resonemang. Att åberopa regeringens tryckfrihetspolitik som skäl för att monarken skall tillåtas att handla oparlamentariskt låter sig icke göra redan av det skälet att denna politik skarpt kritiserades; de kungliga aktionerna har däremot nästan helt gått fria från kritik. En parlamentarisk samlingsregering är intet mot parlamentarismen stridande och kan därför ej jämföras med monarkens uppträdande; samlingsregeringar har i en rad parlamentariska länder bildats under fred likaväl som under krig. Men viktigare är att monarkens handlingsätt kan fattas som prejudicerande just därför att kungen själv i sitt tal på åttifemårsdagen hävdade en rätt att ingripa under kriser och även en (visserligen mera begränsad) rätt till personlig makt under normala förhållanden; denna kärnpunkt förbigås helt av Svenska Morgonbladet. Slutligen bör det vara klart att man kan ogilla en författningspolitisk ordning, även om denna i enskilda fall ger goda resultat; en annan gång kan förhållandet bli det motsatta.